

Mészáros Ádám Zoltán

Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében

I. Alapvetés

A dolgozat célja azon kérdés vizsgálata, hogy mint, a mindegyik alapvető jog anyajogának tekintendő emberi méltósághoz és élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében korlátozható-e és ha igen milyen módon és mértékben. Mivel az élethez való jog érvényesítése nagyobb részt az élet elleni bűncselekmények szankcionálása révén a büntetőjog feladatkörébe tartozik, így szükséges ezen jogág védelmi funkciójának bemutatása. A büntetőjog alapvetően különbözik a többi jogágban megszokottnak tekinthető szabályozási módszerektől, ugyanis célja nem az életviszonyok normális működési mechanizmusainak a kidolgozása, hanem azok védelme, azaz ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak az oltalmazása. Fentiekre figyelemmel, védelmi mechanizmusa (az állam büntetőhatalma) akkor lép működésbe, amikor egy élethelyzetben diszfunkcionalitás érzékelhető. Előbbi esetben tanúsított magatartásokat a büntetőjog többek között akkor tekinti bűncselekménynek és fűz hozzá jogkövetkezményt, ha jogellenességet kizáró ok nem áll fent. Megfordítva, tehát ami nem jogellenes bár tényállásszerű, az korlátozhatja a Btk.-ban foglalt feltételek szerint az élethez való jogot? A választ az alábbiakban, három jogellenességet kizáró ok ez irányú elemzése révén kívánom megadni, ezek közül kettő (a jogos védelem és a végszükség) a Btk. Általános Részében kerültek szabályozásra, tekintettel az élet elleni bűncselekmények esetében való gyakori jelenlétük miatt¹, a sértett beleegyezése pedig a jogalkalmazói gyakorlat által kidolgozott jogellenességet kizáró ok, utóbbi esetben fordított irányban vizsgálom az élethez való jog érvényesülését. Mielőtt a dolgozatom részletes tárgyalásába kezdenék, megemlíteném, hogy a rendszerváltást követően² került igazán a jogirodalom homlokterébe az emberi méltóság és az élethez való jog fogalma és korlátozhatósága, majd a 90-es években az Alkotmánybíróság is jelentős elvi kérdésekben fejtette ki álláspontját. A problémakörrel íródott munkák többsége lényegében a halálbüntetés, az eutanázia és a méhmagzat élethez való jogának elemzése révén fejtik ki pro és kontra véleményüket, amelyek természetesen alapvető sarokpontok azok számára, akik a fenti témában kívánnak állást foglalni, bár nem egyedüli. Véleményem szerint az előbb említett „tesztek” nem képesek teljes körűen megvilágítani a kérdéskör esszenciáját, ugyanis ehhez az is szükséges, hogy olyan kizáró okokat is megvizsgáljunk, amik legitim módon korlátozzák az élethez való jogot. Mindezekre figyelemmel a dolgozatom kiinduló pontja az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezetének II. cikkének azon része, miszerint *az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.* A továbbiakban tehát a fent említetteken túl kitérek az emberi méltóság és a jogellenességet kizáró okok fogalmának meghatározására is.

II. Az élethez való jog és az emberi méltóság fogalma, korlátozhatósága

¹ Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme, KJK, Budapest, 1965., 330. o. fenti megállapítása a jogos védelem tekintetében helytállóbb, ugyanis a végszükség az eddigi bírói gyakorlatban inkább a vagyon védelme érdekében került alkalmazásra.

² A rendszerváltást megelőzően főként Jobbágyi Gábor kezdett az orvosi jogi kérdéseken keresztül foglalkozni a témával.

Ahhoz, hogy az emberi méltóságról és ezen keresztül az élethez való jogról beszélni lehessen, előljáróban szükséges tisztázni az emberi személy fogalmát, ugyanis az ember személye képezi a hozzá kapcsolódó jogok forrását így azoktól elválaszthatatlan. Az emberi személy tehát nem pusztán biológiai fogalom, amelybe bármi beleilleszhető, hanem annak ontológiai tartalma van, amit emberi természetnek hívunk. Az emberi természetéről alkotott emberkép a természetjog által konkrétan meghatározott, ellentétben a posztmodern kor emberével, amely esendő és gyenge, így amíg előbbi esetben bizonyos értékek konkrétan meghatározottak és levezethetőek, utóbbi esetben már ezen értékek kikezdhetőek, egymással szembe fordíthatóak így az emberi én kiszakadva a valóságból, a természetnek már nem része többé. Emiatt a jövőre nézve azt tartom fontosnak kiemelni, hogy az emberi természet leglényegesebb elemeit tényként kellene elfogadni, ugyanis e nélkül az ebből levezetett jogok védtelenek maradnak vagy tartalmuk kiüresedik, másrészt a természet rendjével szemben állást foglalni egyébként is hiába való küzdelem³.

Az emberi természetből származó emberi személyiség tehát ezen *személyi minőségéből fakadó azon joga, hogy egyáltalán emberi létét, identitását és kiteljesedését biztosító alapvető jogai, követelhető es biztosítandó jogosultságai legyenek*⁴. Így pusztán attól a tényről, hogy valaki emberi személy levezethető az emberi méltósághoz való jogosultsága is, bár helyesebb lenne úgy fogalmazni, hogy rendelkezik méltósággal, ugyanis utóbbi két fogalom egymástól elválaszthatatlan, külön-külön álló létük értelmezhetetlen. Jogi értelemben tehát jogalanyiságnak hívjuk ezt a relációt, amit a természetjogi gondolkodók nem a pozitív jog által adott és ugyanazon kézzel elvehető kegytárgynak tekintik, hanem az emberi személy mivolta alapján létező tényként ismernek el.

Ezen elméleti előfeltevések alapján mit is jelent tehát az emberi méltóság jogi szempontból? Előljáróban megjegyezném, hogy az emberi méltóság hibrid fogalom, mivel filozófiai értéktartalma mellett jelentős súlyt képvisel a jogtudomány területén is. Így jogirodalmi polémiák szólnak arról, hogy alapjogként vagy jog felett álló alapelveként tekintünk rá. Véleményem szerint⁵ az emberi méltóság minden demokratikus államszervezet kiindulópontja, amiből a többi alapvető jog források, tehát a legfőbb alaptétele a jogrendszernek, de emellett alapjogként is „viselkedik” konkrét helyzetekben, továbbá a többi alapjog lényeges tartalmi elemét is képezi. Mindezek alapján az emberi méltóság jogi fogalma az ember, személyi minőségének az elismerését jelenti, kapcsolata az élethez való joggal több problémát is felvet.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata⁶ és az Alaptörvény fenti rendelkezése egyértelműen amellet tesznek hitet, hogy lélek és test elválaszthatatlan egymástól, az emberi méltóság egyik megjelenési formájának tartják az élethez való jogot, így azok oszthatatlanok és korlátozhatatlanok is. Véleményem szerint főszabályként helyt álló következtetésnek tekintendő ez az álláspont, bár néhány gyakorlati eset kapcsán szükséges ez alól kivételeket is

³ Különösen nagy gondokat okoz ez, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának az értelmezésének és a gyakorlati alkalmazhatóságának szempontjából. Lásd Bővebben: Frivaldszky János: A jogalanyiség és a jog mint egyetemes elismerő viszony, *Iustum Aequum Salutare*, 2009/2. szám.

⁴ Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé In: Schanda Balázs– Varga Zs. András (szerk.): *Láttelel közjogunk elmúlt évtizedéről*. PPKE-JÁK, Budapest, 2010.

⁵ Azonos állásponton Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön: 23/1990. (X.31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 95. 23/1990. (X.31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 93.

⁷ Azonos véleményen: Zakariás Kinga: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog az alkotmánykonceptió tükrében, *Pázmány Law Working Papers*, 2011/11., 5. o.

⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

⁹ Tóth J. Zoltán: „Oszthatatlan és korlátozhatatlan?” – Gondolatok az emberi élethez és méltósághoz való jogról az eutanáziahatározat kapcsán, *Jogelméleti Szemle*, 2005/1. szám. Osztom azonban a szerző azon véleményét, hogy az Ab. ezen logikája alapján a passzív eutanázia is alkotmányellenesnek tekintendő.

megállapítani, így nagyon szűk körben az élethez való jogot korlátozhatónak tartom⁷. Előljáróban megjegyezném, hogy azon okok, amik korlátozhatják az élethez való jogot, nem önkényesen, emberek által létrehozott formák, hanem a dolgok természetes rendje szerinti olyan méltányos szituációk, amelyek az emberi természettel összeegyeztethetőek. Az eddigi leggyakrabban említett problémakörök tükrében (eutanázia, halálbüntetés, abortusz) nem lehet az élethez való jog korlátozhatóságának kérdésében állást foglalni, mivel tartalmi sajátosságaik miatt önkényesek és az emberi természettel ellentétesek, így az élethez való jogot sem korlátozhatják.

Önkényes jellegüket leginkább az mutatja meg, hogy az életnek egy bizonyos létszakához kötődnek (abortusz és eutanázia) és biológiai tulajdonságok alapján próbálnak jogot formálni az élethez való jog korlátozására. Egyetértve az Alkotmány őreivel, *ha az ember, emberi minőségét kifejező jogállására, sem egyéni tulajdonságai, sem állapotával (pl: életkor) járó tipikus tulajdonságok nincsenek semmiféle hatással*, akkor mi alapján lehet törvényi szinten korlátozni a méhmagzat élethez való jogát. Az Alaptörvény e tekintetben egyértelműen amellet foglal állást (helyesen), hogy a magzat ember, a kérdés csupán az, hogy abszolút védelemben kívánja-e részesíteni a jövőben vagy továbbra is a relatív intézményvédelmi keretek között védené a magzati létszakhoz kötődő életet. A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény szerint többek között a nő súlyos válsághelyzete alapján lehet a terhességet megszakítani, amelyre az esetek döntő többségében hivatkoznak. Mivel az anya élete ilyen esetekben nincs veszélyben csupán szociális alapon, egyedüli döntése alapján kerül sor az emberi élet korlátozásra, ezért véleményem szerint ezt nem lehet legitim restrikciónak tekinteni. Hasonló okok alapján az eutanázia meg nem engedett aktív formája is alkotmányellenes magatartás, bár az ennek ellenkezőjét való szerzők⁹ egy csodaszert vélték felfedezni a beteg önrendelkezési jogában ennek cáfolatára. Aki saját életét bizonyos egészségügyi okokból méltóságon alulinak találja, arról akképpen mondhat le, hogy az életének fenntartásához szükséges orvosi ellátást visszautasítja és így a természet rendje szerint elhunyt. Ám aktív tevőleges magatartás tanúsításával ez irányú felhatalmazást az állam nem adhat egy állampolgára kezébe sem, ugyanis a beteg méltányolható élethelyzete nem tekinthető olyan kényszerítő körülménynek, amely indokolttá tehetné az ez irányú magatartást, és egyebekben e jogról lemondani nem lehet, tekintettel a jogalanyiságról írtak alapján. Végül, rátérve a halálbüntetés kérdéskörére, megjegyezném, hogy lényegesen különbözik az előbb elemzett két esettől, ugyanis itt egy büntetőjogi szankcióról van szó, amely egy jogsértésre reagál. Tehát míg az előbbieken az önkényesség látható volt, utóbbinál viszont már nem¹⁰. Álláspontom szerint, habár élet elleni bűncselekmények esetében arányos büntetési nemnek tekinthető a halálbüntetés, azért sem korlátozhatja az élethez való jogot, mert nem szükséges alkalmazási módja a büntetés céljának eléréséhez, mivel más alternatív büntetési nemmel is el lehet érni ugyanezen célt. Ezen túl azt is fontos megjegyezni, ha nem áll fent olyan szükséghelyzet (márpedig ha az államnak van ideje erről dönteni, akkor nem áll fent) ami az emberi természettel összeegyeztethető módon korlátozná az élethez való jogot, akkor az államnak nincs joga korlátozni azt, még ha nem önkényes, akkor sem, tekintettel az emberi méltóság transzcendens jellegére.

Jól látható, tehát, hogy az eddigi tesztek természetüknél fogva nem korlátozhatják az élethez való jogot, a következőkben tehát azon okokra térek ki, amelyek véleményem szerint erre alkalmasak.

¹⁰ Egyetértve Schmidt Péternek a 23/1990. számú Ab határozathoz fűzött különvéleményének ezen részével.

¹¹ Nagy Ferenc: Gondolatok és kérdések a jogellenesség köréből, Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/2. szám, 6. o.

¹² Például az Olasz Btk. öt darab kizáró okot sorol fel, szemben az Osztrák Btk.-val, ahol kizárólag a jogos védelem tekinthető annak.

¹³ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban, KJK. ,Budapest, 1984., 245. o.

III. A jogellenességet kizáró okok jelentősége

A büntetőjogi jogellenesség a bűncselekmény fogalmi része, mind formai mind tartalmi szempontból egyaránt. Bár a tényállásszerűség magában hordoz egyfajta jogellenességet (jogszabály ellenességet), a vizsgálódásom kiindulópontját az ún. materiális jogellenesség képezi, ami a jogilag védett érdek elleni támadást jelenti, azaz az *érintett normát védő jogi tárgy csorbítására*¹¹ irányuló magatartást. Ha a cselekmény nem jogellenes, vagy ha ugyan jogellenes, de valamilyen kizáró ok állapítható meg akkor az implicite azt is jelenti, hogy az nem büntetőjog-ellenes. Így tekintettel arra, hogy a büntetőjog, mint ultima ratio védi az emberek elidegeníthetetlen és sérthetetlen alapvető jogait (aminek zászlóshajója az élethez való jog), ha egy cselekményt nem nyilvánít, egy meghatározott ok alapján büntetőjog-ellenesnek, akkor azt az egész jogrendszerre vonatkozólag teheti. Ami ezzel együtt azt is jelenti, hogy az társadalomra sem veszélyes, hanem arra hasznos magatartás.

A magyar jogrendszerben, ahogy az elején említettem a jogos védelem és a végszükség azok a jogellenességet kizáró okok, amik a Btk. Általános Részében szabályozás alá kerültek, érthető módon, hiszen az élethez való jog korlátozásának legtipikusabb eseteiről van szó. Az európai gyakorlat¹² nagyon eltérő a tekintetben, hogy milyen okokat szabályoz a törvénykönyvben és miket „bíz” a bírói gyakorlatra, de az előbb említett két kizáró ok szinte kivétel nélkül megtalálható bennük. Az egész jogrendszernek való megfelelésüket, és így jogszerűségeket az *ontológiai veszélyességük hiánya*¹³ alapozza meg, azaz az emberi természettel összeegyeztethető voltuk. Az élethez való jog korlátozásának lehetőségét, az állam nem létrehozza, hanem az emberi természet jellegéből fakadóan levezeti és kivételes engedélyként formába önti, azaz elismeri. Mindkét kizáró okra jellemző, hogy olyan különleges helyzetek ezek, ahol az értékek kollízióba kerülnek egymással, és sok esetben értékmérlegelés alapján igazolhatóak olyan cselekmények is, amelyek egyébként az élethez való jogot korlátozzák. Azonban az önkényesség nem lehet részük, hiszen a korlátozás kizárólag a helyzet természete szerinti szükséges szintig emelkedhet, ezen egyébként is „ultima ratio-s” helyzetekben.

IV. A jogos védelem és az élethez való jog

A jogos védelemhez való jog már a legkorábbi jogtörténeti források alapján megállapítható, hogy az emberiség egyik ősjogának tekinthető. Az élet megmentésének a lehetősége más jogtalan támadásával szemben az ember igazságos erkölcsi érzületének immanens részét képezi. Az állami büntetőhatalom hiányában is a jogos védelem, mint önszegély létezett, és nem tekintették az ilyen magatartásokat magánbosszúnak. Már az ó-indiai jog is úgy fogalmazott, hogy *olyan ember megölése, aki nyilvánosan vagy négy szemközt gyilkosságot kísérel meg, nem teszi bűnössé az emberölőt*¹⁴. A neves jogtudós Paulus szerint erőszakot mindenkinek joga van erőszakkal visszaverni, akkor, ha a védekezésnek más módja nem kínálkozik¹⁵, amely elv azóta is a jogos védelem alapját képezi. A római jog ezen túl, kissé hasonló módon az új Btk.-hoz a XII táblás törvényben az éjjel tetten ért tolvaj megölésének lehetőségét teremtette meg, amit a *ius naturale*-ből azaz az ember természetes értelméből (*naturalis ratio*) vezettek le. A kánonjog, pontosabban a keresztény egyház értékrendszerének köszönhetően¹⁶ az önvédelemből lett igazán jogos védelem, ugyanis erkölcsi kötelességnek tekintették a más védelmében való fellépést, de kizárólag csak akkor, ha a megtámadott élete forgott veszélyben. Emellett az életet, mint a legfőbb értéket vagyoni javak elleni támadás alkalmával nem tartották korlátozhatónak az arányosság hiánya miatt (*a contrario* ebből az következik, hogy az élet elleni támadások

alkalmával igen), ami manapság főként a birtokvédelem területén sokszor megkérdőjeleződik. Thomas Hobbes művében¹⁷, annak ellenére, hogy hitet tett az állam létének szükségessége mellett, elismerte, hogy az annyira nem erős, hogy az erőszakos halál veszélyének megelőzését biztosítani tudja, amit csak a jogos védelem igénybe vétele, mint legfőbb szükség garانتál mindenki számára. Végére is a természeti állapotból megmaradt önszegély, még az állam megjelenésével sem tűnik el. Kissé a jogos védelem extrém változatát vallotta Jeremy Bentham, aki szerint a megtámadott arányossági korlátokra való tekintet nélkül védekezhet, mivel a támadó visel minden kockázatot, ugyanis a büntetőjognak nem kell tekintettel lennie a jogtalan magatartásából rá háramló következményekre, bármi is legyen az. Véleményem szerint, az arányosság teljes körű elvetése jogállami keretek közé nehezen illeszthető be, mivel e nélkül a cél szentesíti, az eszközt felfogásához jutunk el, ahol, ha már a védekező személy igazolja az elhárítás szükségességét, jogot formál arra, hogy aránytalan módon jogát érvényesítse. A természetjogi gondolkodó Feuerbach szerint az önvédelemhez való jog az államra nem ruházható át teljes mértékben, ugyanis a közhatalom nem nyújthat mindig oltalmat¹⁸, ezért azt nem az állam nevében, hanem a természetéből adódóan az állampolgárok „alanyi jogon” gyakorolják. Hegel¹⁹ a jogtalanság-jog szembeállításával szemlélteti ezt a kizáró okot, miszerint a jog nem köteles kitérni a jogtalanság elől, ezért a támadás elhárításakor az ember saját jogát gyakorolja, így nem tekinthető a magatartása jogellenesnek. A jogos védelem irodalmi megítélése egyöntetűnek tekinthető a tekintetben, hogy ezen jog mindenkit az emberi természetből adódóan megillet, de ezen túl menően más pozitív hatással is rendelkezik. Löffler szerint²⁰ egyebek mellett a jogos védelemnek generál preventív hatása van, a társadalom tagjainak ugyanis számolnia kell a megtámadott jogos védekezésével (ami akár életének kioltásában is tetet ölthet). Tehát büntetéstani értelemben az egész társadalom számára hasznos magatartás.

Ami a hazai szabályozást illeti, elmondható, hogy a kezdeti kodifikációs javaslatok csak a jogos védelmi helyzet túllépéséről rendelkeztek, feltételezem azért, mert szokásjogi úton élő, elfogadott jogintézményként létezett, így magának a jogos védelmi helyzet kritériumainak pontos kidolgozására az 1843-44. évi javaslattól kezdődően került sor. Bár mindegyik büntető törvénykönyvünk jogellenességet kizáró okként szabályozta a jogos védelmet, annak jogi alapját azonban a hazai szerzők eltérő módon indokolták. Nem lehet elfogadni Finkey Ferenc²¹ azon véleményét, hogy a védekező személy tulajdonképpen önbíráskodást követ el, amit az állam engedélye tesz jogossá, tekintettel arra, hogy ezáltal elvitatja az emberi természetből fakadó védelmi jogosultságot, ami tehát nem az államtól származik. Érdekesnek tartom, hogy Edvi Illés Károly ezzel kapcsolatos elmélete²² hasonlít Súlyom Lászlóéhoz, aki csaknem száz évvel később egy Ab. határozatban szintén egy különleges jog alapján véli igazolhatónak a kifejtett elhárító magatartást. Ahogy Edvi írja, a kényszer joga lép az általános jog helyébe, ami véleményem szerint azért sem helyt álló, mert sokkal inkább a dogmatika egységének kerülő úton való fenntartását célozza, az emberi természet negligálásával. Angyal Pál²³ a jogállamiság eszményéből vezeti le a jogos védelem megengedhetőségét, ami már közel áll egy természetjogi felfogáshoz.

Rátérve az Alaptörvény vizsgálatára, nővumként értékelhető a korábbi szabályozáshoz viszonyítva, hogy a jogos védelem alapjogi szintre emelkedett, tekintettel az V. cikk rendelkezésére, *miszerint mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve tulajdona ellen intézett vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás*

¹⁸ Degré Lajos: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban, Pestvidéki Nyomda, Vác, 1910., 493.o.

¹⁹ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, Athenaum, Budapest, 1909., 428. o.

²⁰ Degré Lajos: id. mű 519. o.

²¹ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill, Budapest, 1909., 174. o.

²² Edvi Illés Károly: A Magyar Büntető Törvénykönyv magyarázata, Révai, Budapest, 1894., 289. o.

²³ Angyal Pál: id. mű, 429. o.

elhárításához. Az Alaptörvény ennek fényében utat nyit annak irányába, hogy az élethez való jog élet elleni támadások esetén korlátozható legyen, ami egyébként már a halálbüntetés tárgyában születet 23/1990 Ab. határozat párhuzamos véleményeiben is lefektetésre került. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön elismerték, hogy az ugyanolyan értékrendek egymással versenghetnek, ilyenkor önkényességről szó sincs, csupán helyzeteket rendez a törvényhozó, és a fókusz a támadás önkényességére szegeződik, így a védekezés nem lehet jogtalan. Sólyom László ahogy már fent említettem, párhuzamos véleményében kifejtette, hogy az élethez való jog korlátozhatatlan, jogos védelem, végszükség vagy az előljáró parancsa esetén egy jogon kívüli állapot jön létre, amit természeti állapotnak nevez. Az ilyenkor végbemenő életek közti választás alkalmával nem emberi jogról van szó, hanem az állatoknál is meglévő természeti törvények az irányadóak. Álláspontom szerint egyszerűbb lett volna annak elismerése, hogy az élethez való jog korlátozható annak természete szerint, ami nem önkényes. Másodsorban számomra értelmezhetetlen egy olyan jogrendszer logikája, amelyik egyik pillanatban becsukja a szemét és a természetre hárítja a felelősséget, a másik pillanatban visszaugorva a valóságba elismeri annak eredményét. Harmadrészt, egy jogállamban, ha egy helyzet jogosságát egy törvény biztosítja (jelen esetben a Btk.), akkor hogy lehet azt jogon kívülinek tekinteni. Végül pedig, megjegyezném, hogy az állam nem hátrálhat meg ilyen szituációk jogon belüli elismerésétől, mivel akkor nem a valóságot és az emberi természetet venné figyelembe, hanem inkább egy jogrendszer logikai koherenciát kívánná konzerválni.

Az élethez való jog e minőségű korlátozhatóságának alapját elismeri a nemzetközi jog is, így az Alaptörvény és a Btk. rendelkezéseinek alapjai nem csak az erkölcsi normákban, jogirodalmi munkákban, hanem más jogforrásokban is megtalálhatóak. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikke rendelkezik az élethez való jog oltalmáról, és a cikk második bekezdése sorolja fel azokat az eseteket, amikor az élettől való megfosztást nem lehet a cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni. A második bekezdés a) pontja alapján a jogos védelmet ilyen helyzetnek tekinti (pontosabban a személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében tanúsított magatartást), ha a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásával történik az élethez való jog korlátozása, azaz ha az elhárító magatartás arányos. Ez alapján kizárólag élet elleni támadások esetén lehet eredményesen hivatkozni az egyezményre, amely arányossági korlát egyébként a magyar joggyakorlatban is azonos, bár a Btk. *expressis verbis* nem tartalmazza, kizárólag a szükségességet. A McCann és társai Egyesült Királyság²⁴ elleni ügyben az egyezmény 2. cikke került vizsgálat alá, mely tényállás szerint 1988. március 16. napján a brit hadsereg tagjai Gibraltárban lelőttek három terrorista gyanús személyt. Habár a Bizottság igazolhatónak tartotta az élethez való jog korlátozását, azonban a Bíróság öt a négy arányban elutasította azt, mivel álláspontjuk szerint a cselekmény nem volt arányos. Érdekesnek tartom, hogy az *Adronicou és Constantinou Ciprus*²⁵ elleni ügyében egy túszt ejtés folyamán kialakult helyzetben, a túszt tévedésből történő megölését ugyanilyen arányban az egyezményvel összeegyeztethetőnek találta a Bíróság. Ebből következőleg az arányosság kulcs tényezőnek tekinthető az élet kioltásával megvalósított jogos védelmi helyzetek elbírálásakor. Tekintettel arra, hogy a büntetőjogi kodifikáció eredményeként olyan új vagyónvédelmi rendelkezések jöttek létre, amelyek érintik az élethez való jog kérdését, így a továbbiakban erre térek ki. Vagyon

²⁴ Forrás: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943>

²⁵ Forrás: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-62665>

²⁶ Ujvári Ákos: Az élethez való jog és a jogos védelem összefüggései, *Iustum Aequum Salutare*, 2006/1-2. szám, 94. o.

²⁷ Andrew Ashworth: *Principles of criminal law*, Clarendon Press, Oxford, 1991., 122. o.

²⁸ A különbség mindösszesen annyi, hogy a *vim vi repellere* elv az éjjel tetten ért tolvaj életének kioltását tette lehetővé, az új Btk. pedig a jogtalan behatolás ténye miatt teszi lehetővé ugyanezt. Előbbi esetben jóval

elleni támadások esetén elvi tételként fogalmazható meg, hogy az élet kioltásával járó elhárító magatartás sérti az arányosság követelményét, fogalmi értelemben is, hiszen heterogén fogalmak. Létezik azonban a jogirodalomban olyan álláspont, amely a védelmi szándék relevanciája miatt megengedhetőnek tartja, azt, hogy egy 'tisztán' vagyon ellen irányuló támadás, a jogos védelmi helyzetet megalapozó feltételek megléte esetén egy formálisan halált okozó testi sértésnek minősülő cselekménnyel (a halált szándékon túli eredményként előidéző magatartással) a Btk. 29.§. (1) bekezdése alapján a büntethetőség kizártsága mellett elhárítható²⁶ legyen. A védelmi szándék vizsgálata hasznos fogalom, ha egymással homogén jogi tárgyak ütköznek össze, és a védekező személy pozíciójának erősítése végett magam is vizsgálendő kérdésnek tartom. Azonban jelen esetben ahol heterogén fogalmakról beszélünk legalább ennyire fontos a támadó szándékának a számításba vétele is. Természetesen nem célja a törvénynek a jogtalan támadó kímélése, de ha szem előtt tartjuk azt az elvet, hogy a legfőbb érték az emberi élet, akkor könnyen beláthatjuk, hogy vagyon elleni támadás esetén, az arányosság szándékon kívüli túllépését a törvény méltányolja (mint bűnösséget kizáró okot), még ha a cselekmény jogellenes is marad. Egyetértve Ashworth-el²⁷, sokkal merevebben kellene ilyen esetekben az amúgy rugalmasnak tekintendő arányosság követelményét érvényesíteni, azaz inkább objektív módon értékelni a jogos védelmi helyzetet, és a megtámadott személy szándékát nem eszköznek tekinteni a cél érdekében. Ez alapján megkérdőjelezhetőnek tartom az új Btk. azon véelmét, amit a római jogból ismert *vim vi repellere* elvének neveznek²⁸. Ugyanis, a jogtalan támadás fogalmához egyfajta értelmező rendelkezést fűztek, ami többek között a lakásba éjjel jogtalanul behatoló személy magatartását élet elleni támadásnak vélelmezi, azaz a behatolás ténye megalapozza a behatoló életének kioltását. Álláspontom szerint a megtámadott pozíciójának erősítése követendő szempont, de a szabályozás egyrészt nincs tekintettel az eszköz arányosságra (ugyanis a behatoló életének korlátozása akkor is lehetővé válik, ha nem tart magánál élet kioltására alkalmas eszközt), másrészt a birtok védelmét parttalanná teszi, az élet dologias szemléletével. Véleményem az, hogy az egyedi mérlegelés szükséges az arányos védekezés megállapításához ilyen helyzetekben, amire a törvény nem ad lehetőséget, a vélelem megdöntésének esetét kivéve, amely a támadó életének kioltása után már kétséges kimenetelű.

V. A végszükség és az élethez való jog

A szükséghelyzetben elkövetett cselekmények megítélése eltérő utat járt be a jogos védelemhez képest mind büntetőjogi, mind erkölcsi értelemben is, főként az élethez való jog korlátozásának megengedhetőségének szemszögéből. A korábbi szabályok, így a római jog is kizárólag a vagyon védelme érdekében tették lehetővé az erre való hivatkozást, magánjogi oldalról megközelítve. A kánonjog elismerte ugyan mint az emberölés alóli enyhítő körülményt (*necessitas non habet legem* elve szerint), de nem tekintette büntetlen magatartásnak azt. Kant²⁹ már nem tekintette büntetendő magatartásnak a végszükségi cselekményt, de viszont jogellenesnek tartotta, mivel filozófiájának központi elemeként a jog kategorikus imperatívusza állt, így szerinte minden ember „önkényének” szabad gyakorlása

egyértelműbben jelenik meg a vagyon védelmének mindenhatósága, tekintettel arra, hogy a tolvajnak az idegen dolog eltulajdonítási szándékát helyezi a középpontba. Utóbbi esetben a vagyon védelme közvetett, mivel a behatoláskor még nem dönthető el, hogy a behatoló szándéka pontosan mire irányul.

²⁹Immanuel Kant: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése (ford: Berényi Gábor), Gondolat, Budapest, 1991. 331-332. o.

³⁰Gárdus Ferenc: A végszükség a magyar büntetőjogban, Ludvig, Miskolc, 1938., 31. o.

³¹Angyal Pál: id. mű, 440. o.

³²Forrás: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#Alliv>

csakis más ember szabadságával együtt állhat fent, azaz más életének, saját életének megmentése miatti elvétele nem feleltethető meg a jog fogalmának. Tehát azért marad büntetlen az amúgy jogszerűtlen cselekmény, mert az ellenállhatatlan kényszer miatt másként nem lehetett cselekedni, így az alanyi oldalon zárandó ki az elkövető felelőssége. Grotius³⁰ és Fichte is egyaránt az állam szemszögéből és a jogrend hiányából próbálták a végszükségi cselekményeket igazolhatóvá tenni, ami véleményem szerint mindkét esetben a probléma kerülő úton való megoldását célozza. E szerint az állam a végszükségben küzdőkkel szemben tehetetlen, így mint jogon kívüli magatartáshoz nem is fűzhető jogkövetkezmény. Hasonlóan az előbbiekhöz Angyal Pál is úgy vélte³¹, hogy jogilag közömbös magatartásnak tekinthető, tehát se nem jogos se nem jogtalan, úgymond jogilag semleges magatartás, de a büntetés alól mentesít. Ezen nézetek fogyatékoságát abban látom, hogy egy jogrendszer nem nevezhet közömbösnek egy olyan helyzetet ahol legalább egy ember jogalanyként szerepel, mindenképpen állást kell foglalni, hogy jogtalan-e egy ilyen magatartás vagy jogos. A legtöbb szerző az ilyen magatartást jogellenesnek tartotta, és egy olyan méltányolható pszichikai körülmény miatt nem tartotta büntethetőnek az elkövetőt, amely a bűnösségét zárja ki. Az ezzel ellentétes állásponton lévő szerzők jogellenességet kizáró oknak tekintik a végszükséget, arra az alaptételre hivatkozva, hogy a jog heroizmust senkitől sem várhat el.

Az élethez való jog korlátozhatósága szempontjából azért fontos kérdés ennek eldöntése, mert ha a cselekményt bűnösnek tartjuk, akkor azt is elismerjük, hogy az élethez való jogot nem korlátozhatja, csak a büntetőjogi jogkövetkezmény marad el. Álláspontom az, hogy a végszükség egy komplex fogalom, ezért bizonyos esetekben a jogellenességet, bizonyos esetekben a bűnösséget zárhatja ki, egységes módon való kezelésük helytelen. A német Btk.³² ennek megfelelően két végszükségi magatartást szabályoz, figyelemmel az arányosságra, kisebb sérelem okozása révén zárja csak ki a cselekmény jogellenességét, ezen kívül csak a bűnösséget. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy kizárólag az arányos elhárítási módra, mint előre kimért mértékegységre alapítani az élet korlátozhatóságát, eldologiasíthatja egy jogrendszer értékszemplétét. Szükséges tehát az arányosság mellett a végszükségi helyzetek elkülönítése, tipizálása, mivel ahogy fent említettem nem egységes erkölcsi szempontból a végszükségben cselekvő személy „önzésének” a foka. A veszélyközösség fenn álltakor, álláspontom szerint azonos sérelem okozása mellett korlátozható az élethez való jog³³, az alábbiakban néhány jogeset kapcsán ennek alátámasztására térek ki. A *The Queen v. Dudley and Stephens*-ügyben³⁴ a jogtörténetben először került sor egy veszélyközösségi helyzet pro és kontra morális érveinek lefektetésére. A tényállás szerint négy hajótörött személy, a tengeren hetekig hanykolódva, arra a végső cselekedetre kényszerültek, hogy egyik társukat megegyék, annak érdekében, hogy az éhhaláltól megmeneküljenek. A bíróság előbb kötélt általi halálra ítélte őket, amit 6 hónapi szabadságvesztésre enyhítettek. A döntés indokai közt a bíróság kitért arra, hogy ilyen szituációkban az ember nem viselkedhet önző módon, kötelessége az életének feláldozása, példaként állítva Jézus Krisztust, aki az emberiség érdekében tette ugyanezt. Véleményem szerint a veszélyközösségi helyzet azért nem jogellenes, mivel az emberi természetből nem vezethető le az életről való lemondás készsége, és nem is várható el, így az isteni természettel való összehasonlíthatósága csupán egy utópisztikus vágy. Az ezt tudomásul nem vevő állam kizárólag az öngyilkosságra adhat felhatalmazást, és ahogy az Alkotmánybíróság eutanáziáról szóló határozatában látható, az élet kioltásáról szóló engedélyt az állam nem adhat ki, ezért az élet védelme érdekében fel kell ismerni ezen cselekmény társadalmi hasznosságát. A klasszikus kor emberének természete és felfogása is csak arra irányult, hogy mindenki megadja a másoknak azt, ami jár (*ius suum cuique tribuere*), de egy veszélyközösségi helyzetben fogalmilag képtelenség megadnia ezt mindkét félnek (csak törekedni lehet), ugyanis az által, hogy az egyik személy ezt megteszi, azzal együtt a másik már nem tudja viszont, így egyensúlyi helyzetről nem beszélhetünk. A *Re A (Children)*³⁵ ügyben egy sziámi

ikerpár szétválasztásának kérdésében megengedhetőnek tartotta a beavatkozást a bíróság, annak érdekében, hogy a természet akarata szerint fent álló veszélyközösségi helyzet megszűnjön és így legalább az egyik gyermek életben maradjon. Fontos megállapítása volt a bíróságnak, hogy az okozott hátrány nem lehet aránytalan az elhárított hátrányhoz képest, azaz arányosnak kell lennie, ez minden jogállamban érvényes megállapításnak tekintendő. Hasonlóképpen speciális veszélyközösségi helyzet az anya és a méhmagzat életének kollíziója alkalmával merül fel, amit az orvosi szabályok szerinti beavatkozás, az egyik személy életének megmentésével szüntethet meg.

Veszélyáthárítás alkalmával az élethez való jog korlátozhatósága kevésbé alátámasztható. Habár itt is igaz az a tétel, hogy az önfeláldozás senkitől sem várható el, de egyrészt akire áthárítják a veszélyt az korábban nem volt abban, így a két élet közti kényszeren alapuló választás csak az áthárítás következtében jön létre. Ennek fényében aki áthárítja a veszélyhelyzetet önkényességének és felelősségének foka magasabb, így az ilyen szituációk akkor tekinthetők álláspontom szerint büntetőjogilag nem jogellenes magatartásnak, ha kisebb sérelmet okoznak, mint amelynek elhárítására törekedtek. Csupán megjegyzem, hogy az új Btk. egységesen szabályozza a végszükséget, és az azonos sérelem okozás mindig kizárja a jogellenességet, az ezen túl nyúló elhárító magatartás a bűnösség körében értékelendő.

Azon alapelv, hogy a jog heroizmust senkitől sem várhat el, teljes mértékben nem igaz. A Btk. tartalmaz arra vonatkozó rendelkezést, hogy akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége, az végszükségre nem hivatkozhat. Természetesen saját élete érdekében nem hivatkozhat erre az ilyen hivatást vállaló személy, ami nem konkrétan meghatározott foglalkozásokat jelöl meg, hanem például olyan extrém sporttevékenységeket, amelynek a veszély tartalmi velejárója. Véleményem szerint az élethez való jog veszélyeztetésének vállalása és annak korlátozhatósága között időbeli különbség van, természetesen a közérdek megkívánhatja azt, hogy a társadalom bizonyos tagjai életüket veszélyeztessék, de, hogy életükért a végszükség szabályai szerint ne harcolhassanak azt már nem. Tekintettel arra is, hogy a köz érdeke (pl.: rendvédelmi, honvédelmi szempontok) és az élet védelme heterogén fogalmak, így aránytalan elvárásnak tartom ezt a rendelkezést. Gustav Radbruch művében³⁶ idézi Dr. J. U. Schroeder főállamügyész egyik cikkét, aki Szászország Szövetségi Tartományából származó jogesetet említ. Eszerint 1943-ban egy a keleti fronton bevetett szász katona miután dezertált a szolgálati kötelékéből, menekülése közben az ebben őt megakadályozni kívánó őrmestert agyon lőtte. A későbbi felelősségre vonás alól végszükség címén mentesült, tekintettel arra, hogy az akkori jogot érvénytelennek tekintették. Álláspontom szerint, nem csak egy Hitleri típusú jogrendszer katonáit illeti meg a végszükség vagy jogos védelem gyakorolhatóságának joga, hazánkban mind a Htv. (2011. évi CXIII. törvény) mind az Rtv. (1994. évi XXXIV. törvény) biztosítja ezt a fegyverhasználat során a veszélyben lévő személynek.

VI. A sértett beleegyezése és az élethez való jog

³³ Veszélyközösség alatt az értendő, ha két jog oly módon forog veszélyben, hogy az egyik kizárólag a másik árán menekülhet meg.

³⁴ Forrás: http://www.justis.com/titles/iclr_bqb14040.html

³⁵ Forrás: http://www.mentalhealthlaw.co.uk/images/Re_A_%28Conjoined_Twins%29_%282001%29_Fam_147_report.pdf

³⁶ Varga Csaba: Jog és Filozófia, Szent István Társulat, Budapest, 2008., 233. oldalán idézi Gustav Radbruch Törvényes jogtalanság és törvény feletti jog című művét.

³⁷ Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve, Athenaeum, Budapest, 1928., 56. o.

A sértetti beleegyezés, mint jogellenességet kizáró ok a Btk.-ban nem került szabályozásra, a bírói gyakorlat alakította azt ki. A kérdés az, hogy bárki szabad akaratából beleegyezhet-e abba, hogy az élethez való jogát veszélyeztessék vagy korlátozhasssák. A cselekvés szabadsága, mint az emberi természetből fakadó jog, alapvető jogosultságnak tekintendő, de indokolt megvizsgálni ennek korlátait is. Az emberi méltóság joga az önrendelkezési jog forrása, így ha irányadónak vesszük az Alkotmánybíróságnak az emberi méltóság korlátozhatatlanságáról vallott álláspontját, akkor az önrendelkezési jogot is abszolút értelemben vett kizáró oknak tekinthetjük. Ha azonban a bevezető részben idézett Alaptörvényi rendelkezést szemügyre vesszük, miszerint mindenkinek joga van az élethez és emberi méltósághoz, akkor észrevehető, hogy az államnak nem csak deklarálni kell ezen jogosultságokat, hanem tevékeny, pozitív módon elősegíteni azok érvényesülését, így védeni is azokat. Angyal szerint³⁷ az elidegeníthetetlen jogokra a volenti non fit iniuria elve nem alkalmazható, mivel e jogokról való lemondás semmis, tehát az életről való lemondás figyelembe nem vehető. Véleményem szerint az élet még a sértett saját beleegyezése esetén sem korlátozható, ugyanis az egyrészt a társadalom számára káros lenne, másrészt ellentétes az emberi természettel, ugyanis nincsen olyan igazolható cél, amellyel arányban az élet háttérbe helyezhető.

VII. Összegzés

Dolgozatom célja az volt, hogy egy természetjogi felfogásból kiindulva bemutassam, hogy az élethez való jog korlátozható a dolgok rendje szerint, azaz az emberi természettel összeegyeztethető, abból levezethető módon. Tehát nem egy természeti állapot (jogon kívüli) beállta miatt válik lehetővé e jogok gyakorlása, hanem egyrészt a pozitív jogból kiindulva, ugyanis mind az Alaptörvény, mind a Btk. biztosítja ezen védelmi módozatokat. A jogos védelem és a végszükség azonban nem pusztán pozitív jogi megfontolásból képezi részét a jogellenességet kizáró okoknak, ugyanis a jó Büntető Törvénykönyv csupán visszatükrözi az emberi természet immanens tulajdonságait, úgy mint a védelmi ösztönt is. A büntetőjog ebből szempontból tehát nem tekinthető a jog patológikus állapotának, mivel mind két esetben jogot biztosít az élet megóvásának érdekében, tehát pozitív módon lép fel és nem utólagos szankció kilátásba helyezésével.

A jogos védelem és a végszükség eltérő elméleti és erkölcsi megítélése szembevetendő, de a közös gyökérnek tekinthető szükséghelyzet mindkét kizáró ok esetén a jogellenességet negligálja, habár eltérő mértékben és módon. Míg előbbinél az élethez való jog korlátozhatósága alaptételnek tekinthető, utóbbinál korán sem. Habár a vagyoni javak védelme az utóbbi időszakban rendkívüli módon felértékelődtek, egy jogrendszer szerintem sohasem adhat engedélyt e tekintetben az élet kioltására, így az új Btk. fent tárgyalt rendelkezései jogállami problémákat vetnek fel. Összességében tehát elmondható, hogy az élethez való jog korlátozható, az emberi természettel összeegyeztethető módon, más életével való kollíziója alkalmával.